

ECOURI ALE FOLCLORULUI MARAMUREȘEAN ÎN LIRICA LUI TIBERIU UTAN

PROF. OLARIU EUGENIA

*"Oriunde plec, de oriunde vin,
mă despart de mine câte puțin.
Sunt ca un copac umblător
cu rădăcini nevăzute-n popor"*¹

Astfel se definește poetul Tiberiu Utan, în concisa poezie "Copacul umblător" și nici nu se putea să fie altfel din moment ce "între poezia poporană și cea cultă nu este o deosebire de esență, ci o deosebire de grad..."², deoarece caracterul popular al literaturii noastre rezultă din îndelungata ei tradiție orală, preluată frecvent de literatură "ca un izvor pururi reîntineritor" după cum afirma genialul Mihai Eminescu.

Vom întâlni deci poezii care tratează munca în mină cum sunt: "Undeva sub pământ", "Lampa de miner" sau "Balada nopții", poezii în care abundă expresii populare maramureșene aducând o notă de originalitate și prospețime.

"Undeva sub pământ
dorm întinse păduri
fără ploi, fără vânt,
fără zvon de securi.

Dumnezeu le-a uitat
Îngropate sub ierbi
și-au rămas la-noptat
părăsită de cerbi
undeva sub pământ..."³

sau

"Aripi de lumină
fâlfâiri în mină
Caii orbi presimt
Razele scilind

Intră sub pământ
Soarele cel sfânt!"⁴

Prelucrarea lemnului și cu osebire, prelucrarea lui artistică este vizibilă în poezii ca: "Versuri", unde strofa următoare ne edifică:

"pe când țin munții sfat cu norii
acolo sus, departe sus,
stând veghe peste tăietorii
ce perină straița și-au pus..."⁵

sau în poezia "Iza"

"La ce folos dalta, - nu mai cioplești porți..."⁶

de asemenea în frumoasa poezie "Tot ceru-i alb de lună":

"Tot ceru-i alb de lună

ca rochia ce-o porți
și mergem împreună
și nimeni nu-i în porți.”⁷

Nostalgia meleagului maramureșean asociată cu porțile măiestrit
lucrate se vede în poezia “Nord”
“Numai spre Nord
numai acolo spre Nord
frunză de arin
Maramureșul

Cel născut
încă nu s-a născut

Ciopliti alte porți
Va veni
în Nord
În Sicilia mea”⁸

sau în poezia “Tăietorii de lemne”:

“Țipăt alb dorm brazii decojiți
alătura de tăietori,
și niciodată nu vor fi treziți
decât la gatere, în dureroși fiori”⁹

Edificarea poetului cu o poartă sculptată reiese din poezia

“Cioplitorul de porți”:

“În gardul de nuiele, statornică și-naltă
tu, poartă de pe Iza, mi-ai răsărit sub daltă
și te-am cioplit cu grijă, cu drag, nu pe simbrie
în jurul casei mele punând statornicie.

...Sunt cel care visează să fie el gorunul
să mă încerce daltă, și unul câte unul,
ai mei să-mi treacă pragul și pridvorul
Sub brațele-mi de bărne să intre viitorul
Pe Iza și pe Mara
Să mă șoptească apa, să mă dorească țara...”¹⁰

Un loc cu totul aparte, în lirica lui Tiberiu Utan, îl deține imaginea
legendarului erou maramureșean Pinteza Viteazul, astfel: “Baladă veche”
și “Vânzarea lui Pinteza” sunt atât prin tematică cât și prin formă, stil
poetic, edificatoare pentru tema acestei lucrări.

Astfel în “Baladă veche”, se narează în tradiționalul stil folcloric,
moartea Maichii Pinții. Acțiunea începe prin întrebarea ce o adresează,
mama eroului, fișpanilor și străjenilor:

“Spuneți-mi rogu-vă forte
Dacă Pinteza zace-n moarte
Spuneți-mi și n-avați jele
dacă zace în zăbrele,”¹¹
“în genunți de voi mă riâog
domnule fișpan hotnog

de-a rămas cumva olog
poate-oiu ști a-l oblojii
că nu mai am alți copii”¹²

Oamenii legii caută să scape de insistențele mamei și o atrag
într-o cursă
spre a o ucide:

“Trei fișpani o așteptau,
trei tâlhari greu o loveau
roata morii desfăceau
de grumaz că i-o legau
și în apă o lăsau...”¹³

Blestemul ce urmează atestă o cunoaștere serioasă a folclorului.

“Fie-n lume neiertat
cine-și uită de fârtat
Blestemu-l roadă ca zimții
pe cine omoară Pinții
cine maica fără vină
le-o aruncă în dulbină”...¹⁴

Mult mai lucretă este “Vânzarea lui Pinte”, în care se dau fragmente sub formă de aluzii mijlocite prin discuțiile tovarășilor de arme, care-l invidiau și care l-au vândut în final căutând să-l și defăimeze. Mijloacele artistice sunt cele tradiționale, dar intervin mai accentuat repetițiile și formele de formule scoțând în evidență fapta nedemnă.

“Vasăzică așa îl prinde
vasăzică așa îl vinde
pe cinci sute de taleri
ciorile or să știe că l-am vândut
pietrele ce am făcut
ascultați-mă fărtaților și-a băut minte
de ce se buiecește Pinte...”¹⁵

“tragă-nă leagă-nă doarme
nu poartă pază și arme
cine l-a scornit pe pământ
a fost foarte sfânt.”¹⁶

“Pinteo du-te în păduri
să omori și să furi
nu mă duc în păduri
să omor și să fur.”¹⁷
Sau formula din final:
“Pinteo mori și tăci
că mai bine faci”¹⁸

Dar nu numai în tematica ce cuprinde prelucrarea vechilor legende cu privire la Pinte vom întâlni versuri tipice din folclorul maramureșean, cu încărcătura lor de formule și mustind de polisemantism prin epitete, aluzii, metafore, alegorii, cu ajutorul comparațiilor, sau ceva și mai mult, acea rimă interioară și formulele de

contrast specifice. Exemplele ce urmează vor căuta să convingă cele afirmate. Sub formă de baladă sau cântec vechi ne apare poezia "Goana după vânt" - poezie cu vădite aluzii biografice.

"Pe dealurile Izei cobora
călărind cobora
în apus cobora..."¹⁹

sau în aceeași poezie întâlnim formula mediană pentru a atrage atenția ascultătorului.

"povestește în mine bunica
sau mai de departe"²⁰

Strofa ce urmează conține comparații de tip folcloric, plus repetiții de tip anaforă încărcată apoi cu obsesia gorunului ca simbol:

"Ați văzut în pustietatea ierburilor
un gorun însingurat
ca un viteaz în zale
nu are cu cine să se bată
și nici pentru cine - ,
ce rău ce ti-a făcut Cerule
Să nu mai aibă prunci,
să nu simtă arbori vecini,
să nu știe pădurea
frumoaselor primejdii și securi..."²¹

Poezia "Colindeț" emană o atmosferă de ritual:

"S-a născut un copil
cu călcâiele de trandafir
Nu era slobod să-l laie-bălaie
decât cineva foarte curat
cu mâinile foarte curate
cu privirile foarte curate
cu amintirile foarte curate..."²²

sau repetiții:

"Și-i blând peste Iza e blând
cu ultima ură
un soare nătâng, vai nătâng
mai are căldură

și dulce mai sună, răsună
cel clopot în dungă
pe cine mai vrea să răpună
pe cine s-ajungă..."²³

Incantații deosebite întâlnim în poezia "Nuntire":

"Pasăre de rai
spune-mi cui mă dai
pasăre de iad
spune-mi unde cad
pasăre de zbor
spune-mi unde mor

Lângă un izvor

lângă un izvor

ce le dau să bea

tineretea mea
tineretea mea”²⁴

sau o formulă de încheiere de tip folcloric găsim în poezia “Rimele. Doina”:

“Să fie sănătos
cel care cântă mai frumos.”²⁵

Din frumoasele colinzi maramureșene autorul a rămas preocupat în mod deosebit de imaginea cerbului. Încercăm să urmărim evoluția acestuia.

“Undeva sub pământ
dorm întinse păduri

.....
îngropate sub ierbi
și-au rămas la-noptat
părăsite de cerbi”²⁶

Pe lângă pădure cerbul este asociat cu stelele în poezia “Zborul de lumină”:

“O zborul de lumină al stelelor pe cer
sărutul dat o clipă oceanului și ierbii
depus, ca pe frunte, pe-un sat, pe-un șantier
împrumutat pădurii să-l poarte coarne cerbii”²⁷.

Vedem cerbul asociat cu apa clară:

“Și-ascuți
și-auzi cum firul ierbii
se-nalță umed și plăpând
cum beau din ape clare cerbii
de desfătare tremurând”²⁸

Sau cerbul asociat cu cântecul în poezia “Drumețule”.

“Sub tălpi o să-ți aștearnă potecile-n spre stână
grunțișul lor de stâncă și pernile de ierbi
în neclintiții codri cu liniști de fântână
și să desprinzi și pasul și cântecul de cerbi.”²⁹

lată-ne în fața frumoasei poezii, atât de bogată în imagini poetice, “Cântecul cerbilor” de unde voi exemplifica o strofă irepetabilă în literatura română.

“Numai acolo cândva
a auzit cineva
cerbul cântând, cerbul horind
și l-a cuprins în colind
și l-a-nvelit în argint.
Plouă cu stele, plouă cu stele
în codrii Maramureșului.”³⁰

Ajunși în final cu imaginea cerbului luată în folclor, bogată în simboluri, îmbogățită semantic de autor, cântată cum n-a fost cântată și

cu atât mai râvnită tot de el, de fapt obsesie dar miraj, cum o mărturisește în versurile care au un titlu semnificativ: "Marele cerb".

"C-un gest regal după minute, după ore,
trecu în marginea șoselei lăsându-mă să plec-
i-am mulțumit și am oprit din nou
țineam să îi vorbesc acestui duh, acestei arătări, știam
că-mi va răspunde Cerbul, eram sigur
că-i duh rătăcitor, că are grai, că are grai, că vrea
o taină să-mi împărtășească, un lucru
să-l spun și altora
mă socoteam alesul destinului
de altfel fiecare dintre noi avem o șansă
de-a lungul vieții, una singură
însângerându-ne tălpile și mai ales credințele
și fiecare om din trei miliarde
nădăjduiește să-ntâlnească CERBUL..."³¹

NOTE

- ¹ T. Utan, Steaua singurătății, Ed. Tineretului, 1968, p. 163.
- ² Ovidiu Bârlea, Poetică folclorică, București, 1979, Ed. Univers, p. 15.
- ³ T. Utan, Steaua singurătății, 1968, p. 90
- ⁴ T. Utan, Steaua singurătății, 1968, p. 91
- ⁵ T. Utan, Steaua singurătății, Ed. Tineretului, 1968, p. 168
- ⁶ T. Utan, Steaua singurătății, Ed. Tineretului, 1968, p. 165
- ⁷ T. Utan, Goana după vânt, București, 1975, p. 12
- ⁸ idem 7
- ⁹ T. Utan, Steaua singurătății, Ed. Tineretului, 1968
- ¹⁰ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p.168-
- ¹¹ idem 10
- ¹² idem 10
- ¹³ idem 10
- ¹⁴ T. Utan, Goana după vânt, București, 1973, p. 19
- ¹⁵ idem 14
- ¹⁶ idem 14
- ¹⁷ idem 14
- ¹⁸ idem 14
- ¹⁹ T. Utan, Goana după vânt, București, 1973, p. 17, 18, 19
- ²⁰ idem 19
- ²¹ idem 19
- ²² idem 19
- ²³ T. Utan, Goana după vânt, București, 1973, p. 55
- ²⁴ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 9, 90
- ²⁵ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ²⁶ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ²⁷ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ²⁸ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ²⁹ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ³⁰ T. Utan, Steaua singurătății, București, 1968, p. 107, 108, 115
- ³¹ T. Utan, Goana după vânt, București, 1973, p. 45